

Írta: Kálmánchey Márta

NEVELŐSZÜLŐNÉL ÉLŐ GYEREKEKNÉL ELŐFORDULÓ PSZICHÉS PROBLÉMÁK

A gyerekvédelem új szemlélete a korábbinál jobban nyújt szakszerű, tréning útján elsajátítható ismereteket ehhez a speciális feladathoz. Az intézményi kötelékbe kerülő gyermekek nevelése ugyanis valóban speciális területe a pedagógiának, mivel ezeknek a gyerekeknek többszörös hátránnyal kell megküzdeniük. Nevelőszülős gyerekekkel végzett pszichológiai vizsgálatok tapasztalatai alapján azokat a pszichés problémákat foglalom össze, amelyeknek az előfordulása jellegzetesnek tekinthető. Célom az, hogy a problémák ismeretében nagyobb figyelmet lehessen fordítani ezek kiküszöbölésére.

A jellemzően előforduló traumatizáló **hatások** 4 csoportba oszthatók:

- I. A nevelésbe vételt megelőző időszakból származó lelki sérülések
- II. A nevelésbe vétel traumája
- III. A nevelőotthoni életből fakadó problémák
- IV. A nevelőszülői elhelyezés jellemző nehézségei.

A NEVELÉSBE VÉTELT MEGELŐZŐ IDŐSZAKBÓL SZÁRMAZÓ LELKI SÉRÜLÉSEK:

A gyermek születése előtti időszak károsító elemei:

- Nem kívánt, elhanyagolt, titkolt terhesség.

Ezt a gyermek már a méhen belüli életben „érezeli” és károsító hatását elszenvedti, ami aktuális és későbbi testi, lelki fejlődését is negatívan befolyásolja. (Pl. csökkent önbizalom, depresszív reakciók alakulhatnak ki.)

- A terhesség időszakában az anya nem megfelelő életmódja, táplálkozása. (Pl. alkoholizmus, dohányzás, hiányos táplálkozás, kábítószer-fogyasztás stb.). Súlyosan károsíthatja a gyermek testi és lelki fejlődését. Az alkoholista anya gyermeke az átlagosnál kisebb testsúlyú, koponyája is kisebb, értelmi fejlődése gyengébb, sajátos arcvonásai vannak (alkohol szindróma súlyosabb esetekben, a szülés körülményei, egyedül, felkészületlen, támogatás nélküli környezetben, családtagok, egészségügyi személyzet érzéketlensége, elhárítása).

Szülés utáni időszaktól származó károsító hatások:

Elhanyagolás

Az elhanyagolás több területen jelentkezhetsz: *testi, értelmi és érzelmi* vonatkozásban.

A *testi* elhanyagolás nélkülözést jelent: rossz táplálkozás, szoptatás hiánya, hiányos ruházat, nem megfelelő lakásviszonyok, állandó anyagi gondok. Ezek közvetlen károsító hatásukon túl a gyermekben állandó feszültséget, reménytelenséget, létbizonytalanságot okozhatnak. (Egy értelmi szintet vizsgáló eljárás egyik kérdése így hangzik: „Mit csinálsz, ha éhes vagy?” H. Csilla, otthonában sokat nélkülöző 4 éves gyerek így válaszolt: „Nincs otthon kenyér.”)

Az *értelmi* téren jelentkező elhanyagolás azt jelenti, hogy gyakran az a környezet, amiből a gyermek származik, ingerszegény. Nem beszélgetnek a gyerekekkel, nincsenek játékaik, nem

mesélnék neki, nem ismeri a papírt és ceruzát stb. Mindez értelmi elmaradást okoz, késik a beszédfejlődés, a rajzkészség fejlődése, az általános ismeretek, tájékozódási készség fejlődése. Esetenként az elmaradás olyan fokú lehet, hogy felmerül az értelmi fogyatékoság kérdése, bár gyakori, hogy ez nem tényleges fogyatékoság, csak áldebitás.

Az egyes pszichés funkciók fejlődése meghatározott időszakokhoz kötődik, ezek „kritikus periódusok” az adott funkció kibontakozása szempontjából. Ha ekkor nem érik a gyermeket olyan hatások, amelyek elősegítik a funkció fejlődését, később a pótlásuk már nagyon nehéz, esetenként lehetetlen. (Pl. a beszéd megtanulása egy koron túl már nem lehetséges.)

Az *érzelmi* téren történő elhanyagolás kötődései zavart okozhatnak. A gyermek nem tud, nem mer vagy nem akar kötődni, szeretni. Esetleg ennek kompenzációjaként a túlzott, válogatás nélküli kötődési készség vagy figyelemfelkeltő magatartás jelentkezhet.

Az elhanyagolásnak egyéb személyiségkárosító következményei is lehetnek:

- *Lazább személyiségstruktúra* lesz jellemző, mivel a gyermek nem kapja meg nevelése során azokat a támpontokat, nem ismeri meg azokat a határvonalakat, korlátokat, amelyekre a tájékozódása szempontjából szüksége lenne. A kriminalitás felé sodródás veszélye megnő. Bizonyos mértékű „erkölcsi fogyatékoság” alakulhat ki (morál insanity).

- *A család atomizálódik.*

A családtagok elszigetelődnek egymástól, nem alakul ki összetartás, az összetartozás érzése, az elköteleződés egymás iránt, illetve a kölcsönös egymásra figyelés. Mindenki csak magára figyel, magával van elfoglalva. Ennek esetleges következménye lehet az „érzelmi fogyatékoság” (emotional insanity).

Bántalmazás, agresszió

Előfordul rendszeres, súlyos lelki, fizikai bántalmazás egyes családokban. Az agresszió akár fizikai, akár verbális, akár emocionális téren történik, frusztrációt okoz, szorongást kelt a gyermekben, esetleg viszont-agressziót vagy közönyt termel. A bántalmazott gyerekek ingerlékenyek, nyugtalanok, alacsony a frusztrációs toleranciájuk. Esetleg regresszióval védekeznek: már meghaladott fejlődési szintre csúsznak vissza. (Pl. F. Alexandra, 6 éves, apja bottal verte, bagollyal ijesztgette, viharban kiküldte az udvarra, hogy a „Jóisten lefényképezhesse”. Erősen szorongó, regresszív állapotban került a nevelőszülőhöz, nem mert megszólalni, ölben kívánt ülni.)

Drog, alkoholizmus

Az alkoholista szülők gyakran bántalmazók is egyben, de ha nem, akkor is instabillá teszik a családi életet. Hangulati életük szélsőséges, hol széles jókedvükben mindent megadnak, hol viszont ingerlékenyek, türelmetlenek, következtelenek. Ez a gyermekben bizonytalanságot kelt, biztonságérzete sérül. Ezen kívül sajátosan ambivalens, kettős érzései lesznek a szülőkkel szemben: szereti is, gyűlöli is őket, sajnálja is, és megveti is egyidejűleg. Ezeket a vegyes érzéseket nem tudja önmagában elrendezni, és ez belső feszültséget kelt benne. Az érzések rendezetlensége kihat önmagára vonatkozva is, esetleg megveti önmagát ezek miatt, és büntudata támad. Lehetséges, hogy külső izgalmak, kalandok, bűncselekmények keresésével próbál belső feszültségéből megszabadulni.

Torz modell nyújtása: prostitúció, bűnözés

A gyermek arra szocializálódik, amit a környezetében lát. Azonosul azzal, az lesz számára természetes. Ha azt látja, hogy a lopás nem bűn, akkor ő is lopni fog. Vagy ha a prostitúciót átlagos kereseti lehetőségnek tekintik körülötte, akkor ő is hasonlóképpen fog erről gondolkodni. Ahol a tanulás, iskolába járás nem képvisel értéket, ott a gyerek mulasztani fog az iskolából, nem tanul, motiválatlan lesz, kimarad.

Traumatizáló élmények

Előfordul, hogy egyes kiemelkedően traumatikus hatású élmények elszenvedőjévé válik a gyermek a családjában. Pl. szexuális abúzus történik sérelmére, haláleset, betegség, gyilkosság, erőszakos jelenetek, tüzeset tanúja. Pl. T. Andrea szemtanúja volt annak, hogy testvére megölte nevelőapját. Azóta is vannak félelmei, rossz álmai, fél a kés látványától. A szexuális abúzus különösen ártalmas a személyiségfejlődésre, mert olyan határokat bont meg, amelyek szükségesek az ép személyiség fejlődéséhez. Ilyenkor a gyermek gyakran viselkedik kihívóan, de ugyanilyen gyakori a depresszió, undorodás, elzárkózás.

A NEVELÉSBE VÉTEL TRAUMÁJA

Az otthontól való elszakadás: veszteség. A gyermek elveszti családját, otthonát, környezetét, állandóságát, biztonságát, és ez mindenképpen veszteség számára, ha mégoly rossz is az a helyzet, amiből ezáltal megszabadul. Talajvesztettség állapotába kerül, csúszkál a szülőben, mert az nem nyújtotta számára azt az otthont, amire szüksége lett volna. Önmagát hibáztatja, hogy ő volt rossz, és ezért kell eljönnie otthonról. Önérték veszteséget jelent számára az, hogy úgy érzi, „nem kellett, eldobták”.

Bizonytalanság jellemzi, fél attól, hogy mi vár rá, szorong, várakozási feszültség van benne. Körülötte minden megváltozik, számos új, szokatlan ingerhatás zúdul rá.

Veszteség, izoláció, kilátástalanság, tehetetlenség – ezek az „összetört otthon” (broken home) – szindróma összetevői.

A NEVELŐOTTHONI (INTÉZETI) ÉLETBŐL FAKADÓ PROBLÉMÁK

A hagyományos nagy nevelőotthonok sorra átalakulnak családiasabb légkörű családotthonokká. Ezekkel kapcsolatban jók a tapasztalatok, a klasszikus „intézeti ártalom” egyre inkább eltűnően van. Az ún. *hospitalizáció* jellegzetes testi, értelmi, érzelmi és magatartásbeli eltérésekkel járó károsodás, ami a hosszas intézményi elhelyezés következménye. Minél fiatalabb kortól, minél hosszabb ideig van a gyermek olyan módon elhelyezve, hogy nincs állandó szülőszerepű személy vele, annál erősebben jelentkeznek a hospitalizációs tünetek, bármilyen támogató is az intézeti környezet.

Testi tünetek: gyengébb testi fejlődés, több betegség, saját testi szükségletek felismerési zavara, magasabb fájdalomküszöb.

Értelmi fejlődés eltérései: elmaradás az értelmi fejlődésben, különösképpen a mozgás-beszéd, játéktevékenység, rajzolás terén.

Érzelmi élet eltérései: kötődési zavar, túlzott kötődési igény, válogatás nélküli barátkozás idegenekkel vagy kötődési képtelenség, esetleg közömbösség.

Magatartásbeli eltérések: sztereotip cselekvések (ringatózás, fejbe verés), fokozott maszturbáció, ágybavizelés, veszélyérzet hiánya, szorongás, agresszió, passzivitás.

A hospitalizációs tünetek családba kerülés hatására jelentősen enyhülnek, évek során el is tűnhetnek. Ehhez azonban az szükséges, hogy a gyermeknek nagyon sok szeretetben, babusgatásban, ölelgetésben legyen része, életkoránál fiatalabb életkornak megfelelő szinten és mértékben. Így utólag pótolható bizonyos mértékben mindaz a testi közelséget és kontaktust is igénylő szeretet-kapcsolat, amiben nem volt része, de szüksége lett volna egészséges fejlődéséhez.

Az intézményi nevelés egyéb károsító elemei a következők lehetnek:

- *Uniformizálódás.* Az egyéni sajátosságok háttérbe szorulnak, hiányzik a személyesség. Mindig együtt vannak másokkal, így az egyéniség fejlődése nehezített. Az egyéni sajátosságok figyelembe vételére kevés lehetőség van, mert „tömbszerűen” csoportokban vannak.

- *Stresszorok* vannak jelen: kötöttségek, zártság, izoláció, fegyelem, rend. Ezek állandó alkalmazkodási kényszert jelentenek, amelyek pszichésen megterhelőek. Ugyanakkor a szervezetlen, strukturálatlan szabadidő szintén stresszor lehet.

- *Rivalizáció.* Rangsort, hierarchiát alakítanak ki a gyerekek maguk között, és az erősebbek uralkodnak a gyengébbeken. Ellenségeskedés, gyűlölködés alakulhat ki közöttük.

- *Bűnbakképzés.* Megbélyegzik azokat, akik valamiben eltérést mutatnak, megfélemlítik, zsarolják, esetleg bántalmazzák őket. (Pl. B. Imre társainál gyengébb, félénkebb 15 éves fiú, társai bántalmazták, pénzét elvették, ezt nem merték a nevelőknek megmondani, mert újabb verések kilátásba helyezésével sakkban tartották. Szökése derített fényt az ügyre.)

- *„Intézetis” bélyeg.* A nevelésbe vett gyerekek „intézetisnek” nevezik magukat, ami sokuk számára megbélyegzettséget, kizártságot, csökkentéértékűséget jelent. Hibaként, szégyenként, önértékcsökkenésként élik meg ezt. Esetenként megpróbálják eltitkolni vagy túlkompenzálják. A szülők vétségét, ami miatt nevelésbe kerültek, beépítik saját énképükbe, így önmagukat minősítik rossznak. Ha saját mulasztásuk miatt kerültek nevelésbe, hibájukat generalizálják, általánosságban tekintik magukat rossznak.

Pl. Ha megkérdezzük tőlük, hogy „milyen embernek tartod magad?”, ezt a választ adják: „rossznak”. Azonban egy ilyen általánosan rossznak minősített énkép akadályozója a személyiségfejlődésnek. Szükséges olyan pozitív mozzanatokat találni a nevelőnek a gyermekben és a gyermeknek önmagában, amiket megerősítve, azokra építve már lehet a személyiségfejlődést munkálni.

- *Leválasztódás a múlttól és a jövőről.* A nevelésbe vett gyerekek számára gyakran csak a jelen van, az adott pillanat. A múltjukról leválnak azáltal, hogy elszakadnak a családjuktól, és mert abban valami rossz történt, ezért el akarják felejteni. A jövőről pedig azért szakadnak el, mert bizonytalanok életük későbbi szakaszát illetően. A „honnan és hová” íve, az éntelődés folyamatossága sérül. Gyökértelessé válnak, amit úgy fogalmazzuk meg, hogy „csak lebegünk a világban”. A jövőre vonatkozóan pedig reménytelenség van bennük, hátrítják a jövő felé fordulást, esetleg túlidealizált, irreális elképzelésekkel kompenzálják.

A NEVELŐSZÜLŐS ELHELYEZÉS JELLEMZŐ NEHÉZSÉGEI

A nevelőszülőknél történő gyermekelhelyezés igen nagy feladat a befogadó család és a gyerekek számára is. A család számára a gyerek másságának az elfogadása okozza a

legnagyobb problémát: a gyermek idegen, mások a szokásai, más a természete, más a családi háttere, más a testi és lelki fejlődésének az üteme stb.

Idegenből rövid idő alatt családtaggá kell válnia a befogadott gyermeknek, ami igen nagy feladat és számos akadályozó tényező felmerülhet a *család oldalán is*:

- A nevelőszülő mást várt, a gyerek nem azt nyújtja, amire számított. Így csalódik, elégedetlenségét a gyermek érzi, erre védekezésképpen még inkább elégedetlenséget szülő reakciókat fog produkálni.

- A nevelőcsalád élete erősen megváltozik, a korábbi rend és nyugalom nem fenntartható. Felborul a korábbi családi élet menete, újra kell strukturálni, mindez a vállalás átértékeléséhez vezethet. Esetleg nehezebbnek bizonyul a feladat, mint gondolták.

- A nevelőcsalád vér szerinti tagjaiban féltékenység merül fel, osztozniuk kell az otthonukon és szüleiken, ami viszont zavarja a szülőket. Felnőtt gyerekekben is megfogalmazódhat, ami H. Mária nevelt kislány oda fogadásakor elhangzott a vér szerinti gyerekek szájából: „Minket eldob anyánk, és nyugöt vesz a nyakába.”

- A nevelt gyerekek korábbi pszichés sérülései zavart okozhatnak. Ezeket fel kell ismerni, és kezelni kell. Azonban érzékeltetni kell, hogy ezek gyökere a múltban és nem a jelenben van. „Miért lop, hiszen mindene megvan”? – hangzik el a helyzetet nem kellően felismerő méltatlankodás a nevelőszülő szájából, holott vétségének számos múltbeli oka lehet. „Benne van a vérében”- ez hasonlóan hibás, bár kézenfekvőnek látszó summázás.

- A gyermek a vér szerinti szülőkkel kapcsolatos érzelmeit a nevelőszülőre vetíti, mert az veszi át a szülő szerepét. Ezek az érzelmek azonban nagyon vegyesek lehetnek, a nevelőszülőt sérthetik, és esetleg nem érti ezeket, mert nincs tisztában kialakulásukkal. A nevelőszülőnek érzékeltetni kell, hogy a vele szemben kifejezett indulatok nem biztos, hogy neki szólnak.

- A nevelőszülők azonnali hálát és szeretetet várnak, ami azonban jóval később fog jelentkezni. A hálavárás lekötő jellegű, és ezért háritást vált ki. Aki hálát vár, az a másikat terheli, önmagát pedig csalódásra kárkoztatja. Nem ugyanannak adjuk vissza azt, amit kapunk, hanem továbbadjuk másoknak. Amit gyerekeinknek adunk, nem kapjuk vissza tőlük, hanem saját gyerekeinknek adják majd tovább.

- A nevelt gyerekeknek korábban elmulasztott érzelmek, kapcsolatok, feltételek biztosítására van szükség ahhoz, hogy érzelmi sérüléseik gyógyulhassanak. Koruknál fiatalabb gyermekek igényeinek megfelelő mértékben van szükségük dédelgetésre, ölbe vevésre, testi kontaktusra. Ennek felismerése is speciális része a nevelőszülői feladatnak. A nevelt gyerekek gondozása sok empátiát, türelmet, szeretetet igényel. A nevelőcsalád és a nevelt gyerek diádikus kapcsolat másik oldala a gyerek, aki számára az idegen családba való beilleszkedés a legnagyobb feladat. Egyszerre minden megváltozik körülötte, új ingerhatások sorozata zúdul rá, minden szokatlan, idegen, ismeretlen és érthetetlen számára. Ahhoz hasonlít ez a helyzet, mint amikor nyelvismeret nélkül külföldre kerülünk: nem értjük, hogy mi történik körülöttünk. „Süketek párbeszéde” egy kicsit az, ami a nevelőcsalád és a gyerek között a kezdeti időszakban zajlik: kölcsönösen nem értik egymás nyelvét. A gyerekekben fokozott megfelelni igyekvés van, egyszerre akar minden követelménynek megfelelni, de nem érti pontosan, hogy mit várnak tőle. A gyerek és a nevelőcsalád kapcsolatának alakulása hosszabb időt igénybe vevő folyamat: másfél, két évre tehető a stabilizálódás kialakulása.

E folyamat menete a következő:

Ismerkedés. Ebben az időszakban kell megítélni azt, hogy vajon képesek lesznek-e arra, hogy egy családdá váljanak. Éreznek-e affinitást egymás iránt, vagy inkább idegenek egymástól? Mik a kilátásai annak, ha elkezdődik közös életük. Ebben az időszakban kölcsönösen méregetik egymást, várakozásokkal és szorongásokkal telve.

„Mézesetek” Az együtt töltött első időszak megnevezésére használják ezt a kifejezést. Ebben a periódusban ui. a gyermek fokozottan törekszik arra, hogy megfeleljen, elfogadják. A legszebb arcát mutatja, és a valóságnál ideálisabb képet fest magáról. Úgy tűnik, hogy a kapcsolatot szinte semmi sem homályosíthatja el. Ez a kép azonban nem reális, csupán a fokozott igyekezet terméke.

Próbára tevés. Ez a határok keresését jelenti, amikor a gyerek arról akar meggyőződni, hogy vajon tényleg szeretik-e, tényleg elfogadják-e, tényleg ott maradhat-e. Keresi, hogy mit és meddig szabad, meddig tartanak a határok, a korlátok. Azt akarja megtudni, hogy akkor is szeretik-e, ha rosszat tesz. Az előző végletesen problémátlan időszak visszahatásaként egy a valóságosnál rosszabb képet mutat most magáról a gyermek, figyelve a nevelőszülő reakcióját. Mivel korábban a vér szerinti szüleiben csalódott, most a nevelőszülőt teszi próbára. Természetesen ez nem tudatos folyamat, hanem tudatalatti lelki működések játszanak szerepet.

Jellemző magatartási eltérések ebben az időszakban az alábbiak:

- Túlevés. A gyermekek sokkal többet esznek a családba kerülve, mint az szokásos lenne. Ez részben azzal magyarázható, hogy korábban a nevelőotthonban kipurciózott adagokat kaptak, vagy otthonukban éheztek, és most újdonság számukra, hogy annyit ehetnek, amennyit bírnak. Másrészt azonban pszichés háttére is van a jelenségnek: a családot, a szeretetet, az otthont „habzsolják”, amiben hiányuk volt.

- Tárgyak rejtkehelyre dugdosása. Az előzőhöz hasonló pszichés háttérrel feltételezhetünk e jelenség mögött is. Ezen kívül az enyém-tied viszony hiányos ismeretéről is szó van. Eddig minden közös volt a nevelőotthonban, most kell megtanulnia azt, hogy saját tulajdona, saját tárgyai lesznek, amelyeket viszont szeretne kizárólag önmagának fenntartani.

- Regresszió. A gyermek már meghaladott fejlődési szintre csúszik vissza, mivel túl nagy lelki teher számára a fokozott követelményeknek való megfelelés. Pl. újra bepisil, újját szopja. Esetleg passzívvá, közönyössé válik, és vágyik vissza a megszokott „édes semmittevésbe”.

- Figyelemfelkeltés. Pl. dac, hisztizés, agresszió, lopás, hazugság. Ezek nehezebben kezelhető megnyilvánulások, amiktől a nevelőszülők nagyon megijednek. Türelemmel, és következetes, higgadt irányítással azonban ezek a zavarok többnyire fokozatosan elkopnak.

A nevelőszülő elhelyezés speciális sajátosságokat is mutat más családokhoz képest. Ezek nehezítik a közös életet, stresszforrásként hatnak, fokozott figyelmet igényelnek. Az alábbi speciális traumatizáló tényezők előfordulásával számolhatunk:

- *Átmenetiség.* A gyermekek érzik, hogy a nevelőszülőknél való elhelyezésük nem jelent végleges otthont, hanem csak átmeneti időre, nagykorúságukig tart. Ez bizonytalanságot, feszültséget, szorongást okoz. Szükségük van arra, hogy pontosan tudják, mikor, mire számíthatnak, meddig és milyen státusban lesznek.

- *Feltételeesség.* A gyerekek úgy érzik, hogy a nevelőszülőnél maradásuk feltételekhez van kötve: jól kell viselkedniük, jól kell tanulniuk, meg kell felelniük, alkalmazkodniuk kell. Ez a feltételes elfogadottság nem megfelelő önérték tudat kialakulásához vezet. A

gyerekeknek feltétel nélküli elfogadásra, szeretetre van szükségük ahhoz, hogy biztonságban érezhessék magukat, és harmonikusan fejlődhessenek. A feltételeesség jelenléte szorongást, bizonytalanságot eredményez, meghunyászkodó, alávetett viselkedést vált ki. A gyerek elébe megy a számára kilátásba helyezett büntetésnek, mert nem tudja annak feszültségét elviselni. Ez az önmagát beteljesítő jóslat. Pl. A. Anikó, az értelmi fogyatékoság határán lévő 11 éves lány, akinek gyenge képességeit a nevelőszülő nem képes elfogadni, normál iskolába jár, és állandó kiegészítő tanulásra van kárhozthatva, ami folyamatos feszültségforrás közte és a nevelőanyja között. Gy. Renáta 6 éves, az óvodai magatartása miatt a nevelőanyja azzal fenyegeti, hogy visszaviszi a nevelőotthonba. A kilátásba helyezett elutasítás rendkívüli pszichés teher, ami nem „megjavulást” eredményez, hanem pszichés tüneteket vált ki.

- *Lojalitás-konfliktus, kettős hovatartozás.* A gyerekeknek pszichés terhet jelent kettős hovatartozásuk tudata, az, hogy vér szerinti szüleknek köszönhetik életüket, de nevelőszüleiknek neveltetésüket. „Hová tartozom? Kit szeressek?” – ezek a kérdések foglalkoztatják. Előfordul, hogy úgy érzi, választania, döntenie kell, az egyiket meg kell tagadnia ahhoz, hogy a másikat szerethesse. A hovatartozás dilemmája ez. Előfordul, hogy nem tudja eldönteni, hogy ide- vagy odatartozik, esetleg úgy érzi, hogy se ide, se oda. Valójában nem kellene választania, hiszen egymás mellé állíthatók lennének hovatartozásai, ennek megértése azonban nagyobb érettséget igényel. Ide is és oda is tartozhat, de más-más módon. Ennek megértéséhez a gyermek segítséget igényel.

- *Énazonossági probléma.* A nevelőcsalád meghatározott értékeket, normákat vall, amihez a gyermeknek alkalmazkodnia kel. A nevelőcsalád értékeit kell befogadnia, elfogadnia, ahhoz kell idomulnia. A nevelőcsalád bizonyos értelemben „bekebelezi” a gyermeket: olyanná kell válnia, amilyenek ők akarják. A gyermek önfejlődésének folyamata ezáltal megakadhat, énazonossági problémák merülhetnek fel. „Ki vagyok én? Ki az én családom?” – ilyen kérdések foglalkoztatják. Klasszikus negatív példa a József Attiláé, aki Öcsödön nevelőszülőknél élt. Nevét megváltoztatták, Pista lett, mondván, hogy Attila név nincs. Ez olyan súlyos trauma volt József Attila számára, hogy úgy érezte, a létét vonják kétségbe. Ha a nevelőcsalád tőle eltérő etnikumú gyereket nevel, ez a kérdés még hatványozottabban jelenhet meg. Magyar család „magyarnak” neveli a cigány gyermeket, aki azonban ezáltal nem fogja magát egyik etnikumhoz tartozónak sem érezni. Megfordítva is előfordulnak helyzetek, amikor cigány nevelőcsaládba nem cigány gyermek került nevelésre.

- *Másodrendűség.* A nevelt gyerekek gyakran úgy érzik, hogy ők nem teljes értékű tagjai a családnak, csak másodrendűek. Rajzokon pl. jól tükröződik ez, ha a családot „emeletesen” rajzolják: a felső sorban a vér szerinti családtagok, az alsó sorban a nevelt gyerekek vannak. Ez a jelenség különösen ott kifejezett, ahol a vér szerinti gyerekek a nevelt gyerekekhez hasonló korúak. A nevelt gyerekek úgy érzik, hogy a vérszerintiekre más szabályok vonatkoznak, mint rájuk. Pl. ők nem nyúlhatnak az enivalóhoz, csak a vérszerintiek, nekik kérni kell, ha éhesek. Úgy érzik, ők megtűrt személyek, befogadottak, családjuk „nem igazi”. Gyakran állandó sóvárgás van bennük, hogy ők is ugyanolyan helyzetben lehessenek a családban, mint a vér szerinti gyermekek. Pl. L. Niki úgy érzi, neki az a feladata nevelőcsaládjában, hogy a vele egykorú vér szerinti gyermeket szórakoztassa. A családrajzról, jellemző módon, önmagát „lefelejt”.

- *Ödipális érzések nehezebb feloldása.* Ödipális érzések minden gyermeknél előfordulnak 3-6 éves korban. Ezek a serdülőkorban, más formában, megismétlődnek. Ezek az érzések legátlódnak azáltal, hogy vér szerinti kötelék van a szülők és a gyermekek között. A nevelőszülőcsaládokban azonban hiányzik a vérszerintiség tabuja. Így az Ödipális

érzések nehezebben oldódnak fel, tevődnek át más személyekre. Ez zavart okozhat akár a gyermek, akár a felnőtt számára, és kapcsolatukat megromlathatja. Előfordul szexuális abúzus, ami az egész család, de főleg a sérelmet elszenvedett gyermek számára óriási trauma. Előfordul, hogy serdülőkorú lányt a nevelőanya azért hoz vissza a TEGYESZ-be, mert féltékeny rá. A felnőtt az, akinek a szülő-gyermek viszony tabuját kötelessége betartani, mert így biztosítható a gyermek ép személyiségének fejlődése. A nevelt gyerek – különösen, ha lány – szinte csüng a nevelőapán, akinek nagyon fontos, mert többféle jelentése lehet, az apakeresés, az ödipális érzések vagy éppen az az elmondott abúzus hatása.

Speciális problémát jelent a vér szerinti szülőkkel való kapcsolattartás. A korábbi gyermekvédelmi gyakorlat ezt nem szorgalmazta, az új törvény nagy hangsúlyt fektet rá helyesen. Így jelenleg tanúi vagyunk olyan szülő-gyerek kapcsolatok felvételének, amik hosszú időn keresztül szünetelnek. Ezek a több éves kihagyás utáni első újratalálkozások nagyon viharosak, megrendítőek és felkavaróak mind a gyerekek, mind a szülők, mind a nevelőszülők számára. Mindazonáltal szükség van ezekre, a gyökerek erősítése miatt. Gyökerek nélkül erőtlén az ember, valami hiányzik az életéből, nehezebben tud működni. Az első találkozások megfelelő előkészítése és feldolgozása átsegíthet a pszichésen megterhelő hatásokon. Ez nemcsak a gyermek, hanem a szülő és a nevelőszülő felkészítését is jelenti. Pl. M. Zoltán 15 évesen az édesanyjával való első találkozáskor szembesült azzal, hogy cigány. Anyját idegennek érezte, nem szeretne vele kapcsolatot tartani. Időt igényel az élmény feldolgozása.

Orsi 12 évesen szembesült azzal, hogy anyja nem szép, fiatal, vonzó teremtés, ahogy azt idealizáltan képzelte, hanem idős, rosszul öltözött, ápolatlan, alkoholista. Az első találkozás sírógörccsel végződött számára.

Más, pozitív élményt nyújtó, megható első találkozásoknak is tanúi vagyunk, amikor a vér szerinti szülő sírva köszöni meg a nevelőszülőnek, hogy láthatja, hogy gyermeke „jó helyen van”. Ez megnyugtató minden érintett számára. K. Nóra, 12 éves, édesapjával először találkozva, rendszeres kapcsolatot kezdett, aminek a jövő szempontjából is vannak kilátásai.

A vér szerinti szülőkkel (rokonokkal) való rendszeres kapcsolattartás speciális kezelést igénylő problémákat szül:

- *Rivalizáció* a vér szerinti szülő és a nevelőszülő között.

Kialakul egy vetélkedés a szülők között nyíltabb vagy leleplezettebb formában. Ki a jobb szülőm, kit szeret jobban a gyermek, ki mit vett a gyerekeknek stb. A gyermekben ezáltal nő a lojalitás-konfliktus, erősödik a büntudat, és nő a feszültség és a bizonytalanság. A nevelőszülő úgy érzi, hogy a gyerek hálátlan. A gyerek két tűz közé kerül, úgy érzi, az egyik szülőt meg kell tagadnia ahhoz, hogy a másik kedvére tegyen. A nevelőszülő öntudatlanul is akadályozhatja a vér szerinti szülővel való kapcsolatot, és ezt továbbadja a gyerekeknek.

Pl. B. Anikó, 12 éves kislány 10 év után először találkozott szüleivel és otthon nevelkedő ikertestvérével. 10 év azonban túlságosan hosszú időnek bizonyult ahhoz, hogy a gyerek képes legyen eredeti gyökereihez kapcsolódni. Már átgyökerezett az új családba, a vér szerinti elutasítja. Ez a helyzet azonban nem elfogadható a vér szerinti család számára. A hatóság közbelép: a gyermeket sürgetik, ami dacot, ellenreakciót, ellenállást vált ki belőle, és félelemmel, szorongással reagál. A nevelőszülők nem tudnak a gyermeknek segíteni, mert ellenérdekeltek, ők is ragaszkodnak a gyermekhez. Nincs jó megoldás.

- *Bizonytalanságérzet a gyermekben.* A vér szerinti szülővel való kapcsolattartás következtében a gyermekben nő a bizonytalanság a jövőjére vonatkozóan. Nem tudja, mi vár rá, meddig marad a nevelőszülőnél, mikor kerülhet haza. Előfordul, hogy a vér szerinti

szülő hitegeti, hamis illúziókat táplál benne esetleges hazakerülésére vonatkozóan. A gyermeknek mindig pontosan tudnia kell, hogy mikor, mi vár rá, tisztában kell lennie a lehetséges kilátásokkal: ez csökkenti bizonytalanságát.

- *Döntési feszültség.* Ha felmerül a hazakerülés lehetősége, a gyermekben a döntés feszültsége lesz jellemző: vajon jó lesz-e, ha hazamegy, „nem dobják-e el újra?” Vér szerinti szüleivel meglazult a kapcsolata, vajon elég erős lesz-e kötődésük a jövőben? Nevelőszüleinél esetleg jobb anyagi körülmények között élt, amiket megszokott, hazakerülve ezekről le kell mondania. Bűntudat lehet benne nevelőszülei „elhagyása” miatt, hiszen őket is megszerette. Előfordul, hogy nevelőszülei iránti korábbi szeretetét ellentétbe fordítja, amikor hazakerül, mert csak így tud érzelmileg rendet teremteni magában: megtagadja a nevelőszülőt, hogy vér szerinti szüleit szerethesse. Ez fájdalmas és érthetetlen élmény lehet a nevelőszülőknek.

A nevelőszülői elhelyezés nem végleges, innen továbbkerülhetnek a gyerekek:

- nevelőotthonba vagy másik nevelőszülőhöz
- vér szerinti családjukba,
- örökbe fogadó szülőhöz.

A nevelőotthonba történő *viSSZAKERÜLÉS* súlyos trauma a gyerek számára. Azt az élményt jelenti, hogy „kétszer dobták el”, „értéktelen vagyok”, „engem nem lehet szeretni”. Kevés gyerek bírja ki ép lélekkel, gyakran okoz pszichés sérülést, kötődési zavart, és megnő az antiszociális irányú személyiségfejlődés veszélye. A gyermekben megismétlődik az első bekerülés – self-sérülése, ezáltal felerősödik az alap-trauma.

A másik nevelőszülőhöz kerülés is ehhez hasonló, de valamivel enyhébb hatású. Újraindul viszont az első időszakra jellemző folyamat, tarkítva az előző nevelőszülővel kapcsolatos ambivalens érzésekkel.

A *vér szerinti* családba történő hazakerülés nyerség és veszteség egyidejűleg, így ambivalens érzéseket okoz. A vér szerinti családdal való kapcsolat gyakran megszakadt a nevelésbe vétellel, ezért ennek újraépítése, a bajok rendezése időt vesz igénybe. Hiába, ha ezt nem vesszük figyelembe, és biológiai alapon adottnak tekintjük a kapcsolatot, holott ez nem jelent egyben megfelelő szintű érzelmi köteléket is.

Örökbe fogadó családba helyezés fiatalabb életkorban javasolt. Kisgyermeknél könnyebben kialakulhat átkötődés a nevelőszülőről az örökbe fogadó szülőhöz. Idősebb gyermeknél, illetve akkor, ha szoros a kapcsolat a nevelőszülő és a gyermek között, ez az átkötődés nehezebb, és a gyermek számára pszichésen traumatizáló lehet. Nem mindig egyszerű annak mérlegelése, hogy mi szolgálja jobban a gyermek érdekét, véglegesen örökbe fogadó családba helyezni esetleges érzelmi trauma árán, vagy a nevelőcsaládban hagyni, ami azonban esetleg csak a gyermek nagykorúságáig tart.

Pl. V. Zsanett, 6 éves kislány, 2 éve van nevelőszüleinél, akik családtagként nevelik. Érzelmi biztonsága kialakult, kölcsönösen szoros érzelmi kapcsolatban áll a család tagjaival. Bábjátéka tükrözi válaszát a családtól való elkerülés kérdésére: anyja és testvére elmennek egy helyre, ahol találkoznak egy idegen bácsival és nénivel. Anyja elbeszélget az idegenekkel arról, hogy ő mivel szeret játszani, és hogy mit vesz majd neki karácsonyra. Utána mindenki hazamegy, és nyugodtan megpihen.